

УДК 631:368. 914. 2

Рудик В. К.,*кандидат економічних наук, доцент, директор Інституту бізнесу і фінансів Подільського державного аграрно-технічного університету*

РОЛЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ У ЗАПРОВАДЖЕННІ ОBOB'ЯЗКОВОГО НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглядаються основні фінансові й економічні чинники, які характеризують фінансовий стан національної пенсійної системи, аналізуються тенденції, що обумовлюють необхідність впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Особлива увага приділяється дослідженню динаміки росту пенсійних видатків, зміни їх частки у співвідношенні до величини ВВП в державі, особливостей функціонування ринку праці, його впливу на забезпечення пенсійних виплат у солідарній пенсійній системі, фінансового навантаження пенсійної системи на Державний бюджет.

Ключові слова: *обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, пенсійна реформа, пенсійні видатки, страхові пенсійні внески, пенсійний вік, фінансово-економічна криза, ринок праці, солідарна пенсійна система.*

Рассматриваются основные финансовые и экономические факторы, характеризующие финансовое состояние национальной пенсионной системы, анализируются тенденции, обуславливающие необходимость внедрения обязательного накопительного пенсионного страхования. Особое внимание уделяется исследованию динамики роста пенсионных расходов, изменения их доли в соотношении к величине ВВП в государстве, особенностей функционирования рынка труда, его влияния на обеспечение пенсионных выплат в солидарной пенсионной системе, финансовой нагрузки пенсионной системы на государственный бюджет.

Ключевые слова: *обязательное накопительное пенсионное страхование, пенсионная реформа, пенсионные расходы, страховые пенсионные взносы, пенсионный возраст, финансово-экономический кризис, рынок труда, солидарная пенсионная система.*

The main financial and economic factors that characterize the financial condition of the national pension system, analyzes the trends that require the introduction of mandatory funded pension plans. Special attention is given to research the dynamics of pension expenditures, their share of changes in relation to GDP in the state of the functioning of the labor market, its impact on pension provision in the pension system, pension system financial burden on the state budget.

***Keywords:** mandatory funded pension insurance, pension reform, pension costs, pension insurance contributions, retirement age, financial – economic crisis, labor market, the PAYG pension system.*

Постановка проблеми. Вирішення питань підвищення доходів громадян пенсійного віку, пошук нових джерел фінансування пенсійних видатків є одним із головних завдань уряду країни при реалізації пенсійної реформи. Збалансованість національної пенсійної системи лежить в основі розробленої Концепції дальшого проведення пенсійної реформи в державі на найближчу перспективу [13], а також програми економічних реформ на 2010-2014 роки.

В Україні для реалізації ефективної соціально-економічної політики ключову роль, в сучасних умовах, відіграє саме пенсійна реформа. Протягом десяти років з початку її проведення в нашій державі удосконалювалося управління системою пенсійного страхування. Значно зросли розміри пенсій, запроваджені сучасні інформаційні технології, що стосуються сплати страхових внесків, спрощення доступу до інформації про розміри пенсій громадян.

Фінансово-економічна криза, яка проявляється в масштабах світового господарства, вплинула на розміри реальних показників рівня життя населення в Україні. Інфляція, зростання цін, безробіття, зниження величини ВВП, негативні демографічні тенденції поставили нові проблеми для подальшого проведення пенсійної реформи. Саме дослідження фінансових і економічних чинників національної пенсійної системи в сучасних умовах дасть змогу визначити можливості запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні обговорення питань проведення пенсійної реформи, запровадження другого рівня національної пенсійної системи – обов'язкового накопичувального пенсійного страхування здійснюється досить активно як серед населення, так і в наукових колах серед фахівців у сфері пенсійного страхування. У проведенні круглих столів, семінарів, конференцій беруть участь зарубіжні спеціалісти, які діляться досвідом проведення пенсійних реформ за кордоном.

Серед вітчизняних фінансистів, експертів, фахівців, які висвітлюють питання впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, роль фінансових і економічних факторів в удосконаленні національної пенсійної моделі, можна виділити: О. Гарячу, О. Максимчука, М. Поповича, Е. Лібанову, М. Лазебну, С. Мельника, Л. Ткаченко. Більшість їхніх результатів дослідження передбачає необхідність в найближчій перспективі запровадити другий рівень національної пенсійної системи.

Т. Кір'ян разом зі своїми колегами з НДІ праці і зайнятості населення Міністерства праці та соціальної політики України і НАН України зробила спробу провести фінансово-економічне обґрунтування подальшого реформування пенсійної системи, змодельовавши кілька можливих варіантів

[11]. Заслужують уваги прогнозні розрахунки демографічних, фінансових і економічних показників, які значно впливають на тенденції розвитку пенсійної системи України, розроблені й узагальнені М. Свенчіцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко [19].

Звертають на себе увагу дослідження зарубіжних вчених з проведення пенсійних реформ за кордоном, ролі в них накопичувального пенсійного страхування. Їхніми представниками є Г. МакТагарт, М. Волгін, А. Соловйов, М. Вон, В. Роїк.

Мета і завдання дослідження. В сучасних умовах фінансово-економічна криза, поряд із складними демографічними тенденціями в нашому суспільстві, значно вплинула на фінансове забезпечення пенсійних видатків. Коштів солідарної пенсійної системи, враховуючи постійне підвищення розмірів пенсій, вже не вистачає для задоволення потреб громадян пенсійного віку. У зв'язку з цим збільшується навантаження на Державний бюджет, зростає частка пенсійних видатків щодо величини ВВП.

Дослідження вітчизняних вчених показують, що очікувана тривалість життя в Україні є набагато меншою, ніж у країнах Європи. Звертає на себе увагу той факт, що відносно скорочення тривалості життя спостерігається серед громадян працездатного віку, особливо серед чоловіків. Українці, порівняно з європейцями, проживають менше років у повністю здоровому стані. Тривалість життя в нашій країні, порівняно із середнім показником ЄС, коротша на 8,2 роки у жінок і на 14 років у чоловіків [1, с. 17]. Цей чинник знижує ефективність функціонування ринку праці в країні, що негативно впливає на фінансове забезпечення пенсійної системи.

Таким чином, демографічні тенденції, сучасні фінансові й економічні реалії в державі вимагають якнайшвидшого запровадження другого рівня національної пенсійної системи – обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Тому дослідження основних фінансових і економічних чинників, їх вплив на формування другого рівня української пенсійної системи є актуальними і вимагають додаткового вивчення в сучасних умовах.

Основний матеріал дослідження. Пенсійна реформа у будь-якій країні передбачає створення надійної системи соціального захисту для населення, яке втратило працездатність, або досягло пенсійного віку. Вона відіграє важливу роль у реалізації соціально-економічної політики держави. Одним із основних критеріїв ефективності такої політики держави є досягнення світових стандартів у сфері пенсійного забезпечення. Якщо аналізувати соціальні виплати громадянам пенсійного віку в Європі, то вони, в середньому, становлять 250–400 євро. Пенсії за виробничим стажем знаходяться на рівні 600–1000 євро. Для порівняння в Україні, на початку проведення пенсійної реформи в 2004 році, більшість пенсіонерів одержували менше 500 грн. Починаючи з 2009 року розміри пенсій для більшості громадян пенсійного віку зросли від 600 до 1 тис. грн. [3, с. 10–12].

Динаміка розподілу рівнів пенсій у нашій країні, яка відображена на

рис. 1, показує тенденцію до збільшення частки пенсіонерів, які одержують пенсії розміром від 1 до 1,5 тис. грн. і більше 1,5 тис. грн. В 2009 році питома вага пенсіонерів з такими розмірами пенсій зросла в порівнянні з 2008 роком відповідно на 0,99% і 1,36%.

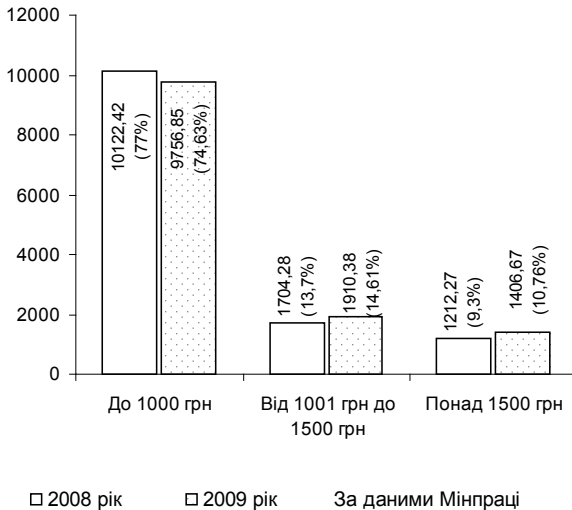

Рис. 1. Динаміка розподілу пенсій в Україні, тис. осіб

Джерело: Держкомстат України, Пенсійний фонд України, Міністерство праці і соціальної політики України.

У 2010 році уряд продовжував підвищувати розміри пенсій громадянам України. В січні 2010 року середній розмір державної пенсії в нашій державі становив 1032,6 грн. У двох наступних місяцях він залишався приблизно на такому ж самому рівні. З 1 жовтня цього ж року було проведено чергове підвищення мінімального розміру пенсій, згідно із Законом України “Про Державний бюджет України на 2010 рік”, з 709 до 723 грн. [3, с. 10-12]. Якщо порівнювати мінімальні розміри пенсій в 2009 році, то вони підвищилися в 2010 році на 161,6 грн.

Підвищення розмірів пенсій призводить до збільшення пенсійних видатків. У 2009 році видатки Пенсійного фонду України досягли 165,7 млрд. грн. При цьому необхідно зазначити, що власні фінансові ресурси цього фінансового інституту в цьому ж році були на рівні 103,1 млрд. грн. [16, 66]. Це свідчить про те, що в минулому році дефіцит Пенсійного фонду України становив 62,6 тис. грн. Основним джерелом його покриття були кошти Державного бюджету. Враховуючи, що виплата пенсій здійснюва-

лася своєчасно і в повному обсязі, фінансове навантаження по пенсійним видаткам досить відчутно збільшилося на бюджет держави.

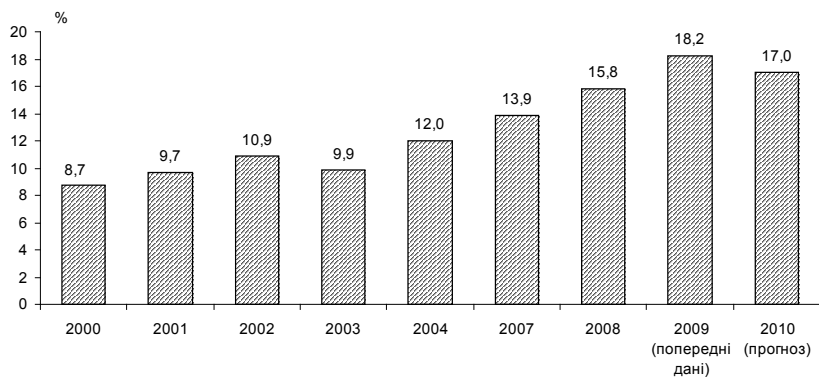

Рис. 2. Питома вага пенсійних видатків у ВВП України

Джерело: Держкомстат України, Пенсійний фонд України

Про досить великі обсяги пенсійних видатків на макрорівні свідчать цифри, які характеризують рівень доходів Державного бюджету. Протягом останніх років загальна сума пенсійних видатків зростала і наближалася до загальної величини доходної частини Державного бюджету і в 2009 році вона досягла 91,8% його доходів [16, с. 68]. Це свідчить про те, що потреби Пенсійного фонду України, в найближчій перспективі, будуть рівнятися сумі доходів, які поступають у Державний бюджет нашої держави.

Динаміка видатків по пенсійному забезпеченню громадян показує зростання їх питомої ваги до загального обсягу ВВП України. Протягом десяти останніх років частка пенсійних видатків збільшилася вдвічі по щодо величини ВВП. Якщо в 2000 році вона становила 8,7%, то в 2009 році досягла 18,2% (рис. 2).

Пенсійні видатки в Україні щодо ВВП є одними з найвищих в Європі. Якщо, в середньому по країнах ЄС, цей показник в 2007 році рівнявся 11,8%, то в Україні він досяг 13,9% [19, 16]. Навіть у більшості європейських країн із розвинутою ринковою економікою частка пенсійних видатків щодо ВВП нижча ніж в Україні. Це пояснюється тим, що в нашій державі підвищувалися мінімальні розміри пенсій, а обсяги ВВП протягом останніх років скорочувалися через фінансово – економічну кризу.

Незважаючи на підвищення мінімальних і середніх пенсій в Україні їх величина ще не забезпечує достатньо високий рівень життя пенсіонерів. Про це свідчить коефіцієнт заміщення, який характеризує співвідношення середнього розміру пенсій до середнього розміру зарплат. Сьогодні він в Україні знаходиться на рівні близько 48%. Це означає, що державна пенсія

може забезпечити пенсіонерів дохід у розмірі 48% його передпенсійного заробітку. Людям, що досягли пенсійного віку, доводиться визнавати, що рівень їхнього життя, при виході на пенсію, значно знижується. Хоча величина коефіцієнта заміщення наближається до вимог Конвенції № 102 Міжнародної організації праці Щодо мінімальних норм соціального забезпечення громадян, уряд держави має намір надалі підвищувати його.

Для досягнення цієї мети необхідно звернути увагу на розвиток ринку праці в Україні. Від ефективності його використання залежить стабільність фінансування пенсійної системи. Як показують дослідження, ринок праці характеризується нестабільністю, яка відображається у зростанні рівня безробіття, “детинізації” зайнятості і доходів громадян, недосконалості законодавчої бази. Втрата роботи призводить до несплати внесків у Пенсійний фонд України, а значить і до зменшення його фінансових ресурсів.

Ситуація на ринку праці ускладнюється поширенням так званої “неформальної зайнятості”. В результаті її прояву 75% загальної кількості зайнятого населення сплачують пенсійні внески і відповідно 25% – не сплачують. Якщо до цієї проблеми додати ще кризу демографічного старіння населення, то відчутно зростає фінансове навантаження на працездатне населення. Вже в теперішніх умовах на 10 платників страхових пенсійних внесків в Україні припадає в середньому 9 пенсіонерів, а в 2025 році, якщо тенденції в демографічній сфері будуть такі ж самі, то кількість платників страхових внесків та пенсіонерів зрівняється [19, с. 7].

Ззначені вище фінансові, економічні, соціальні та демографічні чинники і тенденції показують, що солідарна система, яка в сучасних умовах займає головне місце в пенсійному забезпеченні українців, вже не спроможна повністю забезпечити громадянам пенсійного віку достатньо високий рівень життя. У зв’язку з цим виникає необхідність пошуку нових джерел фінансових ресурсів для національної пенсійної системи.

Українська модель трирівневої пенсійної системи закріплена в Законах України: “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [5]. і “Про недержавне пенсійне забезпечення” [4]. Згідно із цими Законами в нашій державі вже протягом семи років функціонують перший і третій рівні пенсійної системи – солідарна система і недержавне пенсійне страхування. Як показує досвід, ці два рівні не є максимально ефективними в діючій пенсійній системі України. Вони не забезпечують стабільність фінансування пенсійних виплат громадянам пенсійного віку в умовах демографічної і фінансово-економічної криз.

Тому назріла невідкладна потреба запроваджувати другий рівень української пенсійної моделі – обов’язкового накопичувального пенсійного страхування. В його основі лежать накопичувальні принципи страхування. На відміну від солідарної пенсійної системи, яка побудована на перерозподільчих принципах, накопичувальна передбачає концентрацію фінансових

ресурсів на особистих рахунках громадян. Накопичувальні пенсійні програми дозволять громадянам пенсійного віку, крім державної пенсії із солідарної системи, отримувати ще і трудову пенсію, яка буде залежати від активної трудової діяльності в працездатному віці. Це дасть змогу значно підвищити коефіцієнт заміщення і наблизити його до 100%, розміри всіх видів пенсій, в сукупності, будуть на рівні середньої заробітної плати громадян допенсійного віку. Крім того, фінансові ресурси від накопичувальних пенсійних програм зможуть бути використані як інвестиції в розвиток інфраструктури й виведення економіки держави з фінансової кризи.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сучасна національна пенсійна система знаходиться в стадії становлення. Перший і третій її рівні самостійно не можуть повністю забезпечити достатнє фінансування пенсійних виплат. Враховуючи, що розміри пенсій постійно підвищуються, оскільки вони ще не відповідають європейським стандартам, ця проблема ще більше загострюється.

Зростання пенсійних видатків, збільшення їх частки у співвідношенні до ВВП, достатньо велика "тінізація" доходів населення, величина коефіцієнта заміщення, збільшення фінансового навантаження на працездатне населення, вимагають запровадження другого рівня національної пенсійної системи – обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. В сукупності всі три рівні української пенсійної моделі дадуть змогу урізноманітнити джерела фінансування пенсійних видатків, одержувати пенсіонерам кілька видів пенсій.

Запровадження другого рівня активізує розвиток недержавного пенсійного страхування, добровільну участь громадян у формуванні власної пенсії, посилить їх роль у розвитку фондового ринку. В таких економічних умовах можна буде переорієнтувати частину коштів зі споживчого ринку на фондовий, що відповідно стримає інфляцію.

До переваг обов'язкового накопичувального пенсійного страхування відносять те, що функціонування другого рівня буде сприяти зміцненню національної валюти, оскільки зміниться співвідношення іноземного й українського капіталу на фондовому ринку на користь вітчизняного. Кожний громадянин, сплачуючи особисті пенсійні страхові внески, буде сприймати пенсійну систему вже не як абстрактний механізм виплати йому грошей у старості, а як персональну відповідальність за власне майбутнє.

Література:

1. Біліна О. Стартує другий рівень // Вісник пенсійного фонду України. – 2010. – № 1. – С. 16-18.
2. Біліна О. Пенсійна реформа: що заважає? // Вісник пенсійного фонду України. – 2010. – № 4. – С. 24-27.
3. Гузик Т. У пенсійному вимірі // Вісник пенсійного фонду України. – 2010. – № 1. – С. 10-12.

4. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – 372 с.
- Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (із змінами і доповненнями) від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // www.rada.gov.ua
- Закон України “Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати”. 2009 р. // www.rada.gov.ua
- Закон України “Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати”. 2009 р. // www.rada.gov.ua
- Закон України “Про Державний бюджет України на 2010 рік”. 2010 р. // www.rada.gov.ua
5. Залетов О. М. Убезпечення життя: Монографія. – К. : Міжнародна агенція “БІЗОН”, 2006. – 688 с.
6. Ільчук Л. Труднощі переходу системи // Вісник пенсійного фонду України. – 2009. – № 10. – С. 26-27.
7. Кір’ян Т. Фінансово-економічне обґрунтування подальшого реформування пенсійної системи // Вісник пенсійного фонду України. – 2008. – № 4. – С. 28-31.
8. Ковальчук О. “Порядні люди борги віддають сповна” // Вісник пенсійного фонду України. – 2009. – № 9. – С. 20-21.
9. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2009 року. № 1113 // Газета Пенсійний Кур’єр. – № 44 (338) від 30 жовтня 2009 року.
10. Максимчук О., Лазебна М. Пенсійна реформа: зацікавлені всі // Вісник пенсійного фонду України. – 2010. – №1. – С. 19-21.
11. Мельник С. Криза віку // Вісник пенсійного фонду України. – 2009. – №6. – С. 20-21.
12. Мельничук В. Тенденції розвитку пенсійної системи України // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 66-76.
13. Омельченко М. Три кроки до забезпеченої старості // Вісник пенсійного фонду України. – 2009. – № 10. – С. 24-25.
14. Путінцев А. Накопичувальну систему необхідно впроваджувати якнайшвидше // Вісник пенсійного фонду України. – 2009. – № 3. – С. 12-13.
15. Свенціцькі М., Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050. – К. : Аналітично – дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
16. Ткаченко Л. Шляхи подальшого реформування пенсійної системи України // Вісник пенсійного фонду України. – 2008. – № 8 – 9. – С. 24-26.
17. Юрій С. І., Шаварина М. П., Шаманська Н. В. Соціальне страхування. Підручник. – К. : Кондор. – 2004. – 464 с.